

Emnenr. 1

Fylke: Hedmark

Tilleggsspørsmål nr.

Herad: Elverum

Emne: Ard og plog

Bygdelag: Bjølset i Herads-

Oppskr. av: Olav Funnset

-bygda.
Gard: Bjølset lærergard

(adresse): Jomna st

G.nr. 1 Br.nr. 16-18

A. Merk av om oppskrifta er etter eiga røynsle.

B. Eller om den er etter andre heimelsmenn: (ta også med alder, heimstad, yrke):

Olav Sandaker (7³/₉ -1888) Småbruker.

SVAR

Ard og plog.

1) Både ard og plog har vart brukte.

2. Arden bruktes ikke mye nå. I Bjølsetgrenda ble den brukte på to gardar i 1947, til å hygge potetene med. (Torperud og Løbråken). Jeg kjenner ikke til at arden ble brukte til ardeing av åkerene eller nedmylding av kornet her i Elverum. Nedmyldinga ble gjort med harv.

Derimot har arden vart brukte til å kjøre "øyåkeren" (brakk) med. De kjørte opp rader som de siden kløyvde, også med arden.

3) Arden bruktes både til å slå opp rader når en skal sette poteter, og som hyggeplog.

Om en spør folk i Bjølsetgrenda om det gjør noe skille på ard og hyggeplog vil nok de fleste si ja.

Med ordet ard vil alle forestille seg et redskap lik fig 4 i emnebista: "Ard og plog".

Med ordet "hyggeplog" tenker vi på de fabrikk lagde redskaper som her kalles "hesthakke".

Den første som kjøpte seg hesthakke (hygge-

-plog) i Björsetgrenda i Heradsbygda var
Borgen Larsen i Bronka i 1893. Før den
tida brukte de ard også her.

4. Det var nesten bare typen Fig 4 som
bruktes her. Men ifølge min heimelsmann,
Olav Sandaker, skal det ha vært ibrukt
en ard som lignet mye på Fig. 7.

5. Ard av typen Fig 3 er nest ukjent her.
Men skjeter av typen Fig 4 var brukt
på arden.

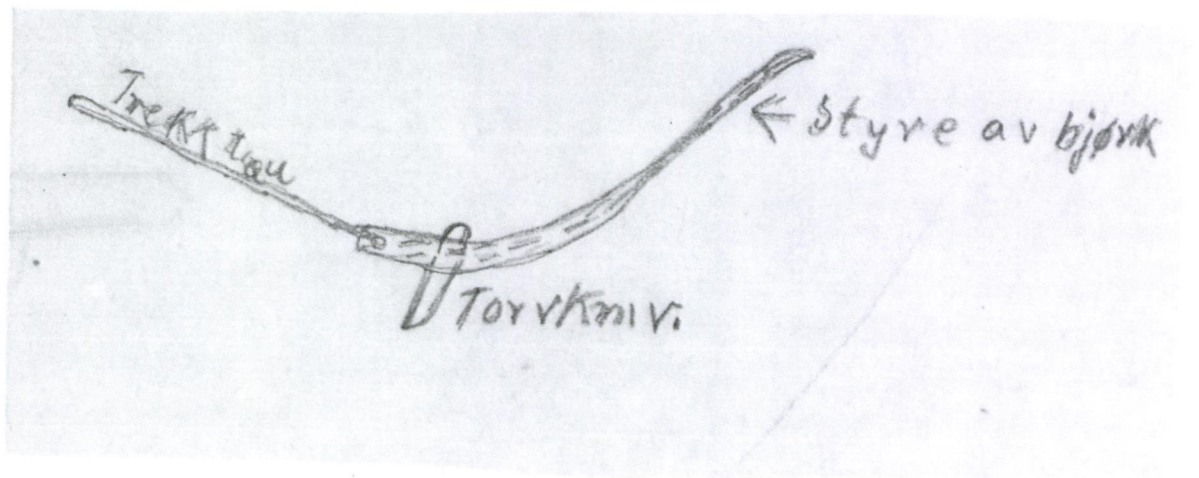
6. De ymse deler av arden kaltes: Styre
ås, veltfjoter, ardsryss (^{Ordet} veksne) ble også brukt
Skoklene til arden kalles ardeksjeker og skok-
lene til ploegen - plogskjeker.

Den delen av styret som er mellom åsen
og veltfjota kalte de "brøstet." Når de skulle
bruke arden som hyppplog surret de
på "brøstet" ranker av rughalm, for å
få arden til å velte ut bedre. Dette var
brukt i Bronka før 1893 fortalte Hans
Bråten, som var gardsgutt der fra ca 1875
til ^{ca} 1895.

7) Jeg har ikke kjenskan til at dette har
vært brukt i mi bygd.

8) Det har vært brukt arder med veltfjota.

9) Ordet ard er ikke brukt om noen
harvtype her i Elverom etter det jeg
har kunne skaffe rede på.

1488

10) Dybdegangen kunne ikke reguleres på de eldste typer som folk nå har hørt om. Men på de arder som har vært i bruk i den senere tid var (og er) det regulering på dybdegangen.

11) No senere ardyper lik lignet noen på Fig. 7. Men de hadde ikke ristill. De ble mest brukt til å slå opp rader for poteter.

På de eldste typer var veltefjølene av tre. En ard med treveltefjøl er enno å sjå på Sandaker i Bjørselgunda (Elverom). På nyere typer var veltefjølene av jern og stillbare.

12) Ardene ble som regel laget av bygde smeder i eiga smie. På gardene gjorde de helst reparasjoner og mindre smedarbeid.

13. Nå brukes bare moderne fabrikksmidde ploger. Fra omkring år 1900 begynte de moderne ploger å bli tatt i almindelig bruk herover.

Amund Bjøset i Nordgarden Bjørsel kjøpte sin første moderne plog i 1895. De gamle ploger ble laget av smeder i bygda. Fra 1860 år og utover en tjuge år var Erik Lom den beste plogsmeden i Elverom. Han hadde navnstemplet sitt på ^{skjegget} veltefjøla. Disse plogene var svært gjære forde de gikk så uvanlig støtt. Totemdsmeden på Bråkeruds foss i Tåler var en dugande plogsmed, og vide kjent.

14) Den mest kjente av eldre ploger her er en type lik Fig. 16. Derimot er Fig. 8 ikke kjent, det jeg har kunnet skaffe gjenstand på.

På plogen, lik Fig. 16, var veltefjåla vridd og helt av jern. Det var slike ploger Erik Lom laget. Sålen, som de her kaller "sterna" var av jern og ca 70 cm lang.

15) At plogkaren hadde med oks eller spade for å renke veltefjåla for mold er helt ukjent.

16) For gammalt velte de plogen til den motsatte sida av veltefjåla når de kjørte "tomreper." Nå bruker de bestandig å kjøre plogen på den sida veltefjåla er når plogen steyes.

17) Ikke brukt det jeg har spurt.

18) Både høye og venstreplog ukjent.

19) En pløyde ca 5 tommer eller 13 cm dypt med disse gamle plogene. Det var en stillbar steysko foran til å regulere dybdegangen. De kalte den "sörfot."

20) Ja "ristill" var det på disse plogene.

21) Plog til å ta et loddrett snitt i jorda før en pløyde har ikke vært brukt til jordarbeiding. Derimot hadde de en slik plog til å skjære opp for

til taktrekking.

Med dette redskap skar de opp grasbakken i passe store rektangler som de siden løsnet med spade. En mann drog og en styrte.

22). Det har på de fleste gardar brukt en kort slede med hestenger (av kumar) til å kjøre plozen på til og frå åkeren.

23). Jeg har ikke greie på at noen plog av liket med Falkenstønsplozen eller Jærbørgsplozen har vart brukt i Elverum.

Den plogtype som var mest brukt her inntil fabrikksmidde ploger ble almindlige var de såkalte "Lomsploger". I midt av av plogsmiden Erik Lom, som bodde i Elverum-Leiret på ca 1860.

Styret på disse plogene var smalt og laga av et bjørkeemne. Det var kløyvd et stykke nedover og i spronga var nedikila et hvenne på et halvt kvart, eller så.

Åsen var på av hve med en bøy opp framved skjæret.

Terna var opp til 70 cm lang. Skjæret kunne vel vera 9 tommer langt og omlag 4 tommer breidt. Det var kokt ihop med terna ved spissen.

Veltfjola lå oppå skjæret og hadde samme stillingen som det. Tridd veltfjøl.

Frå heåsen gikk avstivinger til terna og ut til veltfjola.

Tomme har brukt disse plogene hans Erik Lom like til den siste tida. Særlig til å pløye ned pøktene med. De syntes de gikk så støtt.

Navn på de ymse deler av en plog: Stye plogås, tern, veltfjøl, skjær eller veksne, sørrfot, risill, ploghjul (bare på nyere typer). Med plog mener Elveromsokningene en redskap som velter jorda til en side.

Ord uttales al (med fjukk l)
Plog — " plog (med — o — l)

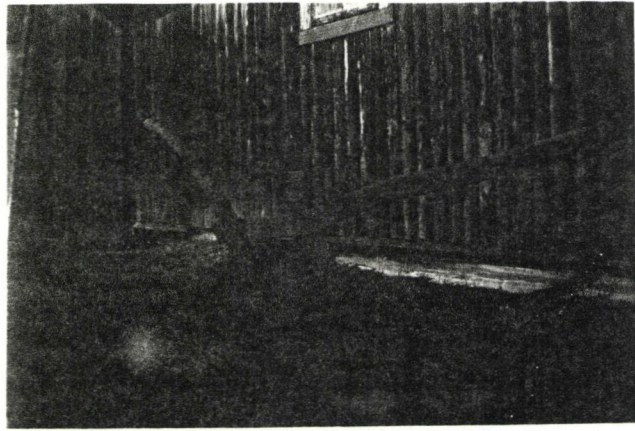
Ordet ard er hankjonn i Elveromsålet
— " plog — " — " i — " — " — " — "

Fotografier av ard og plog typer kommer senere.

1488

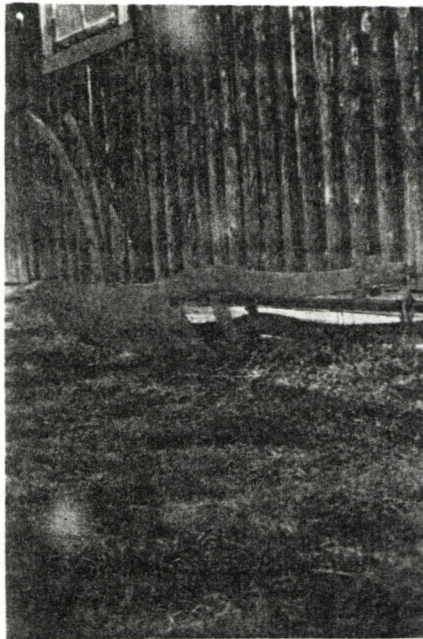
NORSK ETNOLOGISK GRANSKING

Nr. 1

Ard frå Sandaker, Bjørsetgrenda i Eiverum.

Nr. 2

Lommensplog fra Sandaker, Bjørsetgrensa i Eiverom.
Smed Lommen i Leiret har gjort den i 1860-70 åra.

1488